

BARONUL SAMUEL VON BRUKENTHAL (1721—1803), PRECURSOR AL CUNOAȘTERII NATURII

RODICA CIOBANU

În lucrarea de față ne-am propus evocarea uncea dintre preocupările mai puțin cunoscute ale fondatorului Muzeului Brukenthal și anume aceea de cunoaștere a naturii concretizată în primul rând în constituirea uncea dintre cele mai interesante colecții mineralogice din epocă.

Transilvania, ajunsă după 1690 sub stăpânirea Imperiului habsburgic, s-a aflat, astfel, în secolul al XVIII-lea într-o poziție favorabilă pătrunderii iluminismului, care a creat o atmosferă propice activității științifice în întreaga Europă. În Transilvania au activat în demeniul științelor naturii indeosebi sașii, în timp ce românii și maghiarii au dat prioritate cercetărilor filologice și istorice.

Demn de reținut este faptul subliniat de academician Emil Pop că *„din deceniul al doilea până în al nouălea din veacul al XVIII-lea fondul principal al literaturii naturaliste transilvănene sau al aceleia care privește Transilvania este ocupat de operele monografice despre mineralele principatului”*.

Baronul Brukenthal, care studiasse dreptul, a ocupat o serie de funcții în administrația Transilvaniei, culminând cu aceea de guvernator (1774—1787). Ca funcționar imperial care s-a ocupat și de problemele finanțelor statului, Brukenthal a avut și el în vedere inestimabila sursă de venituri pe care o constituiau bogățiile subsolului atât pentru Curtea vieneză, cât și pentru particulari. El însuși a avut cote-părți (un fel de acțiuni) la mine din Săcărâmb, Zlatna, Toplița, de unde, probabil, au provenit și primele eșantioane mineralogice pe care le-a colecționat. Se pare, după docu-

mente arhivei sale, că nu era vorba atât de câștig, cât de încurajarea valorificării. Acestei laturi practico-economice a mobilului care l-a îndemnat pe Brukenthal la cunoașterea naturii îi aparține și interesul său pentru plante de cultură. A existat și o altă latură a acestui mobil, surprinsă de biograful său, Georg Adolf Schuller. În deceniul al optulea din veacul al optzecelea impulsul dat din Suedia, de cercetările din Linné, a ajuns și la Viena, iar de aici până în Transilvania. În biblioteca lui Brukenthal, printre cele 13 000 de volume câte avea în 1790, au apărut și cărți de mineralogie. Pe de altă parte, interesul sporit pentru bogățiile subsolului a dus la o veritabilă modă a constituirii unor colecții de minerale, practică și la Viena chiar de către împărat. Se știe că Brukenthal a început activitatea de colectare sistematică a mostrelor de minerale aproximativ în anul 1780. Că această acțiune se petrecea după metode științifice o dovedesc lucrările de specialitate aflate în biblioteca sa, relațiile cu naturaliști specializați în fosile, minerale ș.a.

După demiterea sa din postul de guvernator, Brukenthal a avut mai mult timp pentru colecțiile sale și pentru preocupările științifice din cercul de iluminiști care se crease atunci la Sibiu în jurul său. Astfel că în jurul anului 1795 colecția era constituită, chiar dacă și în anii următori, baronul a mai achiziționat mostre de aur.

Complexitatea colecției, cărțile de mineralogie din biblioteca sa relevă că Samuel von Brukenthal aprecia nu numai artele și literatura, că avea preocupări și cunoștințe ample despre știin-

țele naturii, îndeosebi despre mineralogie. O dovadă în plus pentru această afirmație este și titlul de membru onorific pe care i l-a acordat lui Brukenenthal în anul 1798 Societatea de mineralogie din Jena (Jenaische mineralogische Sozietät), oraș în care își petrecuse o parte a studenției. Motivând alegerea unanimă a membrilor Societății, directorul acesteia îl numește pe baronul de la Sibiu „*cunoscător și protector al științelor mineralogice*”.

Pentru a-și valorifica și întreține aceste comori culturale a avut loc în jurul său întotdeauna cunoscători în domeniu, ei însăși colecționari de renume, precum Johann Fichtel, ce publica în 1780 lucrarea „Contribuție la istoria mineralelor din Transilvania” („*Beitrag zum Mineral geschichte von Siebenbürgen*”), Carl Eder și mai târziu preotul Johann Filtsch.

Director al Școlii Normale sibiene, abatele Carl Eder (1760—1810) a fost alături de Brukenenthal cu sfatul și fapta. El este cel care în calitate de custode al colecției o aranjează după cele mai avansate criterii științifice ale timpului și îi realizează primul catalog. Catalogul-manuscris are 353 pagini și se află la biblioteca muzeului Brukenenthal cu titlul „*Verzeichnis Siebenbürgischer Mineralien, der sich in dem Cabinet des Freiherrn von Brukenenthal befinden*”. Carl Eder subliniază în catalog că dintre țările europene Transilvania era cea mai bogată în aur curat, iar colecția baronului Brukenenthal reflectă această realitate. Catalogul are valoare mai ales istorică și este interesantă pentru notele referitoare la poziția, momentul colectării pieselor, starea cercetării lor și încercări de exploatare.

Cel care-l urmează ca custode al colecției, cu același succes, este Johann Ludwig Neugeboren (1806—1887), unul dintre cei mai de seamă înaintași ai paleontologiei transilvănene. Neugeboren a cunoscut pe cei mai mulți dintre colecționarii transilvăneni de minerale și colecțiile lor din veacurile XVIII și XIX, fapt dovedit de lucrarea „*Notizen über Sammlungen siebenbürgischer Mineralien*” apărută în 1866. Această cunoaș-

tere i-a oferit posibilitatea comparării colecției Brukenenthal cu acelea contemporane și ulterioare ei. O singură colecție consideră Neugeboren că se ridică la nivelul ei, doar în ceea ce privește eșantionale de Au, Cu, Ag și Nagyagit, cea a lui Karl Knöpfler.

Colecția de minerale a baronului S. von Brukenenthal număra în perioada cât Carl Eder a fost custode, 2018 piese, majoritatea de proveniență transilvăneană. De-a lungul anilor colecția s-a îmbogățit cu noi piese printre care cele 1800 piese ale colecției consilierului tezaural Johann Michael von Rosenfeld (1775—1837). Eșantioanele erau expuse în vitrinele muzeului și erau valoroase nu numai estetic ci și științific.

În calitate de custode, Neugeboren a aranjat colecția și a elaborat cel de-al doilea catalog, după cele mai avansate criterii mineralogice. Catalogul manuscris, în trei volume, se află la biblioteca muzeului Brukenenthal cu titlul „*Brukenenthalisches Hausarchiv Verzeichnis des Mineraliensammlung*”.

Cei mai mulți colecționari ai vremii deși animați, la început, de dorința colectării mineralelor autohtone cedau imboldurilor științifice îmbogățindu-și colecțiile cu piese din afara țării — remarcă în jurul anului 1774, Fichtel referindu-se la colecțiile mineralogice din Transilvania. Cu atât mai mult se deosebește colecția baronului S. von Brukenenthal în care doar 50 de piese sunt din afara Transilvaniei (din Austria, Ungaria, Boemia, Suedia).

Colecția se păstrează la Muzeul de Istorie Naturală din Sibiu așa cum a aranjat-o Neugeboren și anume împărțită în șapte grupe: I. Pietre oxidice (718 piese); II. Pietre salice (775 piese); III. Mineruri oxidice (304 piese); VI. Metale sulfuroase (1129 piese); V. Metale native (526 piese); VII. Inflamabile (3 piese).

Colecția trebuie studiată ținând cont de realitățile acelor timpuri și anume că: numărul speciilor minerale din acea vreme era de zece ori mai mic decât astăzi, metodele de cercetare abia se conturau iar colecțiile de minerale nu erau prioritar științifice.

La o simplă lectură a inventarului și după o sumară cercetare a colecției reiese faptul că mai ales criteriile estetice l-au călăuzit pe colecționar, de aceea primele două grupe reprezintă aproape jumătate din piesele colecției. Deși esteticul a primit în alegerea pieselor economicul este cel care a însuflețit-o.

Clasa oxizilor: este reprezentată numeric și estetic de grupa cuarțului (428 de eșantioane de cuarț incluse la grupa „pietre oxidice”). Piesele sunt deosebite prin mărimea cristalelor (între 3 și 10 cm) varietatea culorilor — de la cel de la Săcărâmb, Cavnic, Baia de Arieș, perfect transparent, la ametistul violet-pal de Roșia Montană și cel violet-închis de Porcura (mina Barbara).

Clasa carbonaților: clasă bine reprezentată numeric dar nu și ca varietate de specii. Calcitul cuprins în grupa pietrelor salice domină prin varietatea formelor cristalografice (romboedri obtuși, ascuțiți, scalenoedri etc.) cât și prin diversitatea culorilor (alb lăptos, crem, roz etc.). Cele mai multe eșantioane sunt de la Fața Băii, Boița, Săcărâmb, Cavnic, Rodna și altele. Azuritul și malachitul — „minerale salice”, mai modeste ca număr, 96 piese, sunt impresionante prin colorit și mărimea cristalelor prismatice alungite (eșantioane din Băița, Ghețar, Moldova Nouă). Prin diversitatea macrelor, colorit, deosebite sunt eșantioanele de rodocrozit de la Săcărâmb, Baia de Arieș, Cavnic etc.

Sulfaii cuprinși în grupa „pietrelor salice” sunt reprezentate mai ales de baritină (140 piese) și gips (78 piese). Eșantioanele de la Roșia Montană, Boița, Baia de Arieș, Cavnic, Rodna se evidențiază prin mărimea cristalelor tabular-prismatice macrate, varietatea culorilor — de la transparent la alb-gălbui-albăstrui.

Dintre sulfuri — grupa „metalelor sulfidice” predomină estetic eșantioanele de antimonit (92 piese) din Cavnic, Săcărâmb, Baia de Arieș, Toplița, cu cristale lungi de 8—10 cm.

Cercetătorul danez, Jens Esmark, călătorind în Transilvania și Sibiul anului 1794, remarca dintre colecțiile de minerale pe cea a baronului Samuel von

Brukenthal și mai ales „suita de aur curat”. Între acestea s-au remarcat două eșantioane foarte interesante, cu cristale cubice de aur și alta cu cristale în „piramide duble cu opt fețe”. Atât catalogul lui C. Eder cât și relatările de călătorie ale lui Jens Esmark și a altor călători străini au făcut cunoscute eșantioanele de aur, argint și telururile de aur și argint. În colecții sunt 438 piese de aur și 271 telururi auro-argentifere (petzit, silvanit, krennerit și nagyagit). Eșantioanele au fost colectate din zăcămintele aurifere de la Săcărâmb, Baia de Arieș, Zlatna și mai ales din minele la care baronul avea acțiuni (mina Barbara și St. Clement).

Colecția de minerale a baronului, extinsă după moartea fondatorului, are astăzi o mare importanță științifică, istorică și muzeală. Ea este o dovadă palpabilă asupra preocupărilor, a cunoștințelor despre natură, a generozității acestui precursor al cunoașterii sistematice a mediului înconjurător, premisă esențială a protejării lui. Dacă Sibiul devine la sfârșitul secolului al XVIII-lea centrul științific al „mișcării naturaliste” (E. Pop) ardelenă căpătând o notorietate internațională ca centru cultural-științific, aceasta s-a datorat, în primul rând, acestui mecena al științelor și artelor care a fost SAMUEL VON BRUKENTHAL.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhivele Statului Sibiu, Fondul Brukenthal, CD₁₋₅₁, nr. 131; CD₁₋₅₁, nr. 51, nr. 52; O₇₋₉, nr. 30—33, 37, O₁₋₄, nr. 424; W₁₋₈, nr. 261.
2. Armbruster, A., 1978, *Brukenthal și Transilvania*, în „Magazin istoric”, anul XII, 1978, nr. 4, p. 36
3. Cöllner, C., 1977, *Samuel von Brukenthal Sein Leben und Werk in Wort und Bild*, Kriterion Verlag, Bukarest.
4. Gündisch, G., 1987, *Zum 250 Geburtstag Samuel von Brukenthals*, în *Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürger Sachsen*, Böhlau Verlag Köln, Wien.
5. Neugeboren, J., L., 1866, *Notizen über Sammlungen siebenbürgischer Mineralien*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge”, vol. 7 (I și II), Kronstadt, p. 374—400.
6. Schuller, A., G., 1969, *Samuel von Brukenthal*, vol. II, Verlag R. Oldenbourg, M. München.